

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

MUNDARIJA
MATNSHUNOSLIK

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
Seyhan Tanju (Turkiya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
Benedek Peri (Vengriya)
Vahit Turk (Turkiya)
Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
Eunkyung Oh (Koreya)
Nazef Shahrani (AQSh)
Boqijon To'xliyev
Muhammadjon Imomnazarov
Bilol Yujel (Turkiya)
Qosimjon Sodiqov
Zulxumor Xolmanova
Mustafa O'ner (Turkiya)
Nurboy Jabborov
G'aybulla Boboyorov
Kimura Satoru (Yaponiya)
Imran Ay (Turkiya)
Aftondil Erkinov
Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
Rashid Zohidov
Otabek Jo'raboyev
Bulent Bayram (Turkiya)
Qo'ldosh Pardayev
Nodirbek Jo'raqo'ziyev
Oysara Madaliyeva
Hilola Nazirova

Tanju Seyhan

Babur Şah ve Aruz İmlası 4

Gholamreza Razmi

Nevai ile Arif Erdebılı'ye Dayanarak
Ferhad'in Kimliğine dair bir Hipotez 18

Ozoda Tojiboyeva

"Favoyid ul-kibar" devoni nusxalarida
g'azal butunligining saqlanishi 43

Dilnoza Rustamova

Alisher Navoiy toshbosma devonlarining
mo'tabar qo'lyozmalar bilan matniy-qiyosiy
tadqiqi 54

ADABIYOTSHUNOSLIK

Boqijon To'xliyev

Nasimiy va Navoiy she'riyatining g'oyaviy
mushtarakligi 72

Qodirjon Ergashev

"Maxzan ul-asror"ning o'ziga xosligi va
g'oyaviy-estetik mohiyatiga doir 85

LINGVISTIKA

Samixon Ashirboyev

Alisher Navoiy nasriy asarlarida uyushiq
kengaygan kesimlarning sintaktik-semantik
xususiyatlari 98

Baxtiyor Abdushukurov

So'z o'zlashtirish an'anasi 108

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Tanju Seyhan**

Babur Shah and Aruz Spelling 4

Gholamreza RazmiBased on Nevai and Arif Ardabili a Hypothesis
about the Identity of Ferhad 18**Ozoda Tojiboyeva**The Preservation of Ghazal Integrity in the
Manuscript Copies of the *Fawāyid al-Kibār*
Dīvān 43**Dilnoza Rustamova**Textual-Comparative Study of Alisher Navoi's
Lithographed Divans with Reliable
Manuscripts 54**LITERATURE****Bokijon Tukhliev**The Ideological Commonality of Nasimi
and Navoi's Poetry 72**Qodirjon Ergashev**On the uniqueness and ideological and
aesthetic essence of *Makhzan ul-Asror* 85**LINGUISTICS****Samikhon Ashirboev**The Syntactic-Semantic Characteristics of
Coordinated Extended Predicates in the
Prose of Alisher Navoi'i 98**Bakhtiyar Abdushukurov**

The Tradition of Lexical Borrowing 108

ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE**Nasimiy va Navoiy she'riyatining g'oyaviy
mushtarakligi**Boqijon To'xliyev¹**Abstrakt**

Turkiy dunyo va uning madaniyati asrlar davomida shakllangan. Bu madaniyatning shakllanishida Nasimiy va Navoiylarning alohida o'rni bor. E'tiborli tomoni shundaki, har ikki ijodkorning asarlari turkiy ma'naviyatga munosib hissa qo'shishdan tashqari, muayyan umumiyliklarga ham ega. Ushbu maqolada mana shu jihat haqida so'z boradi. Shuningdek, "Lison ut-tayr" dostonidagi yetti vodiy va ularning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil qilingan. G'oyalar mushtarakligi har ikki adib asarlari asosida yoritilgan. Yetti raqamining Sharq adabiyotidagi talqinlaridan kelib chiqqan holda yetti vodiyning mazmuni asoslangan.

Kalit so'zlar: *turkiy adabiyot, nazm, tasavvuf, maqomot, bosqich.*

Kirish

Turkiy adabiyotda adib Sakkokiy, Haydar Xorazmiy, Atoiy, Muqimiy, Yaqiniy, Amiriy, Gadoiy, Lutfiylar nomini hurmat bilan tilga oladi. Navoiyning e'tiroflari orasida mavlono Nasimiyning alohida o'rni bor. Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat"da bu ijodkorni shunday eslaydi: "732. Sayyid Nasimiy q. r. Iroq va Rum tarafidag'i mulkdin erkandur. Rumiya va turkmoniy til bila nazm aytibdur va nazmda haqoyiq va maorif bag'oyat ko'p mundarijdur. Mazkur bo'lg'on mulk ahlig'a aning she'ri muqobalasinda hamonoki she'r yo'qdur. Hamono taqlid ahli ani mazhabida qusur tuhmatig'a muttahaq qilib, shahid qildilar. Mashhur mundoqdurki, terisin so'yar hukm bo'lubdur. Ul holatda bu she'rni debdurki, nazm:

Qibladur yuzung nigoro qoshlaring mehroblar,

Surating mushaf vale xolu xating e'roblar.

va bu she'rning taxallusi ushbu muddaog'a doldurkim, nazm:

¹ *Boqijon To'xliyev* – filologiya fanlari doktori, professor, O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti "Adabiyot nazariyasi" bo'limi mudiri.

E-mail: bokijontukhliev@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0003-2240-6856

Iqtibos uchun: To'xliyev, B. 2025. "Nasimiy va Navoiy she'riyatining g'oyaviy mushtarakligi". *Oltin bitiglar* 1: 72 – 84.

*Ey, Nasimiy, chun muyassar bo'ldi iqboli visol,
Qo'y, teringni so'ysa so'ysun bu palid qassoblar"*

[Navoiy 2001, 478].

Nasimiy bilan bog'liq bo'lgan yana bir detal "Holoti Pahlavon Muhammad" da keltirilgan. Adib bu asarida Pahlavonning "g'arib ishlari va ajib zarofatlari" haqida gapirib, ularning "tab'g'a mujibi taajjub va aqlg'a boisi tahayyur" bo'lganini qayd etadi. Adib shu o'rinda g'azal maqta'sini ham ketiradi:

*Gar Navoiy siymbarlar vaslin istab ko'rsa ranj,
Yo'q ajab, nevchunki, xom etgan kishi ranjur erur.*

Navoiy Pahlavon Muhammadning taxallusdagi "Navoiy" o'rniga "Nasimiy" ning qo'yib o'tishini maqsadga muvofiqroq ekanini ham maxsus ta'kidlaydi: "...va filvoqe' bu baytda Navoiy lafzidin Nasimiy lafzi munosibroqdur va faqir mutaajjib bo'ldum" [Navoiy 1990, 90], deb yozadi.

Bularning barchasi Alisher Navoiyning butun turkiy ijodkorlar qatori Imoniddin Nasimiy ijodini ham puxta o'rgangani va uning she'riyatidagi mazmun va mundarijani ham, asosiy uslubiy yo'nalishlarni ham puxta o'zlashtirganini, uning boshqa turkigo'y adiblardan farq qilib turadigan jihatlarini juda nozik darajada kuzatganini yorqin tarzda namoyon etadi. Shunga qaramay, mazkur maqolada gap bu haqda emas, balki Nasimiyning bir g'azaliga Alisher Navoiyning bir asari, aniqrog'i "Lison ut-tayr" ning qanday qilib ochqich bo'lgani haqida. Buning uchun ishni bevosita Nasimiy g'azali matni bilan tanishishdan boshlash ma'qul ko'rinadi:

*Şənbə günü mən uğradım ol sərvi-rəvanə,
Şeyda qılıban saldı məni cümlə cəhanə.
Yekşənbə günü məcnun olub heyranı oldum,
Gördüm üzün, oxşatdım anı mahi-təbanə.
Düşənbə günü razi-dilimi dedim axır,
Ol gözləri nərgis, üzü gül, qaşları kəmanə.
Şəşənbə günü səyyad olub seyrana çıxdım,
Mən seyd oluban qurban olum püstə dəhanə.
Çərşənbə günü yar gəzə gəldi çəmən içrə,
Bülbül dəxi gördü üzünü, düşdü fəğanə.
Pəncşənbə günü yarə dedim: pəndim eşitgil,
Faş etmə bu razi-dilimi yaxşı-yəmanə.
Adinə günü gördü camalını Nəsimi,*

Əmdi ləbi-lə'li-şəkkərin ol qanə-qanə [Nəsimi 2004, 61].

G'azal yetti baytdan iborat. Bu haftaning yetti kuni bilan

uyg'un kelgan. Har bir kun alohida-alohida tavsiflar uchun omil bo'lgan. E'tibor berilsa, vasf shanba kunidan boshlanmoqda. Hozirgi tasavvurlardan farqli ravishda, Sharqda, jumladan, Ozarboyjonda ham hafta shanba bilan boshlanib, juma bilan yakunlangan.

Sharqda, jumladan, turkiy xalqlarda hafta kunlarini yaxshi va yomonga, "qutlug'" va "qutsiz"ga ajratish odatlari ancha qadimgi davrlardan beri amal qilib keladi. Jumladan, Yusuf xos Hojib o'n birinchi asrda "Kun, ay qutlug'i bar, ema qutsuzi" deb yozgan edi [1972, 656]. Mazkur g'azal ham mana shu e'tiqodning o'ziga xos ifodalari sifatida yuzaga kelgan. Har bir kunning ilohiyashtirilishi e'tiborni tortadi. Voqealarning shanbadan boshlanib odina (juma) da tugashi o'ziga xos ramzlar tizimidan xabar beradi. E'tibor berilsa, bunda vaqtning bir o'lchamlilik bilan bog'liq bosh xususiyatiga tayanilgan. Unga ko'ra, vaqt faqat ilgarilab yuradi, xolos. Vaqtning mana shu xislati g'azaldagi voqealarning ham asosiy mohiyatiga ishora qiladi. Bundan lirik qahramonning oshiqligi, uning yor bilan ilk uchrashuvini tasavvur qilish mumkin. Keyingi kunning yakshanba ekani ham ushbu mulohazani tasdiqlaydi. Yetti bayt – yetti kun bilan bog'liq. Ularni rivojlanish darajasiga ko'ra shunday tasavvur etish mumkin:

yechim

odina (juma) Voqea yakun topgan kun

payshanba Voqea rivoji

chorshanba Voqea rivoji

seshanba Voqea rivoji

dushanba Voqea rivoji

yakshanba Voqea rivoji

shanba *Voqea boshlangan kun – tugun*

G'azalda o'ziga xos voqealar tizimi mavjud. Uni shartli ravishda "lirik syujet" deyish mumkin. Zero, unda "voqea"larning boshlanishi (matla') va oxiri (maqta') ochiq ko'rinib turibdi. Syujetning "boshqa qismlari" esa (matla bilan maqta orasidagi besh bayt) "voqea rivoji"ni tashkil etadi.

Haftaning har bir kuni inson umrining pillapoyalari tarzida tasavvur etilishi ham mumkin. Bunda matla' insonning hayotga kelishini, oradagi baytlar umrning alohida lahzalarini, matla' esa umr poyonini tamsil etadi.

Mazkur g'azal yana bir jihatidan alohida ahamiyat kasb etadi. U tasavvuf ilmidagi komil inson bosib o'tishi lozim bo'lgan hayotiy pillapoyalar ramzi sifatida ham tasavvur etilishi mumkin. Bu "Lison

ut-tayr”da tasvirlangan “yetti vodiy” mafhumi bilan aloqador. Asarda “Bir qush”ning savollari (“Asli manzilg’a ne yanglig’ yetkobiz?” (LT, 213) va unga berilgan javoblar Nasimiy g’azali bilan nihoyatda zich yaqinlikni namoyon etadi. Esga olaylik: o’sha qush savoliga Hudhud mana bunday javob bergan edi:

*Dedi Hudhudkim: – «Ayo rahrav rafiq,
Bu savoling voqe’ o’ldi bas daqiq.
Chun so’rarsen bu safar kayfiyatin,
Manzil-u vodiy nashot-u shiddatin...
Ollimizda yetti vodiydur azim,
Har birida behad-u andoza biym... [Navoiy 1990, 213 –214].*

Ma'lum bo'ladiki, Nasimiyning yetti baytli g'azalining har bir bandida “ko’rinib turgan” hamda Alisher Navoiyning yuqorida keltirilgan mulohazalariga yaqin yana bir ma'no qatlami ham mavjud ekan. Keyingi qismdagi mulohazalar ayni mana shu muammoga bag'ishlangan.

Nasimiy baytlari	Navoiy bandlari
Shanba kuni man uchradim ul sarvi ravona, Shaydo qilibon soldi mani jumla jahona.	Vodiyi avval – Talab vodiysidur, Boshlag'on ul yon sharaf hodiysidur.
Yakshanba kuni Majnun o'lib, hayroni o'ldim, Ko'rdim yuzin, o'xshatdim uni mohi tobona.	Ishq vodiysidur ondin so'ngra bil, Ul o't ichra bor-u yo'qni o'rtagil,
Dushanba kuni rozi dilimni dedim oxir, Ul ko'zlari nargiz, o'zi gul, qoshi kamona,	Ishq chun qildi vujudingni adam, Ma'rifat vodiysig'a urdung qadam.
Seshanba kuni sayyod o'lib, sayrona chiqdim, Men sayd o'libon, qurbon o'lam pistadahona.	So'ngra Istig'nog'a vodiydur vase' Pastdur junbida bu charxi rafe'.
Chorshanba kuni yor keza keldi chaman ichra, Bulbul daxi ko'rدي yuzini, tushdi fig'ona.	Vodiyi Tavhid bil, ondin nari, Fard bo'lmoq necha borsang ilgari.
Panjshanba kuni yora dedim, pandim eshitgil, Fosh etma bu rozi dilimi yaxshi-yomona.	Mundin o'tsang vodiyi Hayratdurur, Vodiyi Hayratda ko'p shiddatdurur
Odina kuni ko'rدي jamolini Nasimiy, Ichdi labi la'lin shakarini ul qona-qona	Borchadin so'ng vodiyi Faqr-u Fano, O'tmas ondin sayr ila solik yano.

G'azalda inson kamolotining pillapoyalari ham o'ziga xos tasvirini topgan. U, ayni paytda, Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” dostonidagi yetti vodiy tasvirini yodga soladi. Unga ko'ra,

bu vodiylar quyidagicha edi: Talab, Ishq, Ma'rifat, Istig'no, Tavhid, Hayrat, Faqr-u Fano). Tasavvurning oydinlashishi uchun Nasimiy g'azalidagi baytlar va Navoiy masnaviysidagi bandlarni yonma-yon keltirildi.

Yetti vodiyni bosib o'tishdan muddao "oliy manozil"ga (Alisher Navoiy) yetishdan iborat.

Keling, baytlarni mana shu vodiylar mohiyati bilan uyg'unlik darajasini kuzataylik. Buning uchun har bir vodiylar nomini shartli ravishda har bir baytning sarlavhasi sifatida belgilab olamiz.

Talab

*Shanba kuni man uchradim ul sarvi ravona,
Shaydo qilibon soldi mani jumla jahona.*

Shanba – haftaning birinchi kuni. Boshqacharoq aytiladigan bo'lsa, lirik qahramon – solikning ishq yo'liga kirib kelayotganiga, uning ilk qadamiga ishoradir. "Ul sarvi ravon" irfoniy olamdagi go'zal mahbuba, aniqrog'i, unga bo'lgan muhabbat, unga bo'lgan ishqqa talabgorlikdir. Bu talabgorlik uni ancha qiyin ahvolga solib qo'ydi, u iztiroblar ichida qoldi.

Aslida insonning yaratganning kuch-u qudrati, haybati oldida o'z-o'ziga notavonligini tan olishi ham tasavvufdagi ilk qadamlarning me'yor va mezonlaridan joy olgan. Zero, Navoiy aytganiday:

*"Chun Talab vodiysig'a qo'ysang qadam,
Ollingga har dam kelur yuz ming alam"* [Navoiy 1996, 214].

Ushbu bosqich solik – oshiq uchun ham o'ziga xos sinov maydonlaridir:

*"Har dam onda yuz malolat yuzlanur,
Har nafas ming sa'b holat yuzlanur.
Istamak ranji ko'ngulni zor etar,
Topmamog'lig' ruhni afgor etar"* [Navoiy 1996, 214].

Navoiy aytgan mana shu alomatlarining barchasi mazkur bayt mazmunni tashkil etib turibdi. Keyingi bayt mazmuni bilan tanishamiz.

Ishq

*Yakshanba kuni Majnun o'lib, hayroni o'ldim,
Ko'rdim yuzin, o'xshatdim uni mohi tobona.*

Bayt mazmuni yorni ko'rish – ilohiy tajallining ro'y berayotgani haqidagi axborotga tayanadi. Yorning yuzi – borliqning ko'z oldida namoyon bo'lishi bo'lib, bunda solik olam hodisalariga bir mahzartariqida qarash darajasiga etadi. Bu ishqning ilk qadamlaridan

biridir. Lirik qahramon o'zini Majnunga qiyoslamogda. Mumtoz adabiyotda Majnun – ishq timsoli. Demak, bayt va vodiyl nomining unga sarlavha bo'lishi o'rtasida bevosita bog'lanish mavjud. Navoiyning ta'kidicha,

*Ishq aro pok-u qalandarlik kerak,
Shu'la bahrida samandarlik kerak.
Kuymak ishtur oshiqi devonag'a,
Shu'la ichra o'ylakim parvonag'a* [Navoiy 1996, 219].

Bu yo'l uzun va mubham. Ushbu daraja hali minzilning oxiri emas, bor-yo'g'i boshlanishi, xolos. Shunga ko'ra:

*Barcha qushning oti bulbul bo'lmadi,
To azaldin ishq aro kul bo'lmadi.
Kuymagan ishq ichra ermas ishqboz,
Oshiq ermas ulki ermas jongudoz.
Shod erur ishq ahli o'rtanmak bila,
Bo'lmag'ay bu sheva o'rganmak bila* [Navoiy 1996, 219-220].

Mana shu andozalar bilan yuqoridagi bayt mazmuniga e'tibor qaratilsa, ularning uyg'unlik darajani nechog'li yuksak ekaniga amin bo'lish oson kechadi. Ishqda Majnun darajasining e'tirofiyoq mana shu uyg'unlikning o'zagini tashkil etadi. Yorning olamdagi barcha narsa va hodisalardan, kishilardan ustun qo'yilishi uning "mohi tobonligida mujassamlashgan. "Mohi tobon"ning ham balandda, ham yorug', ham chiroyli ekani yaxshi ma'lum. Navoiy talqinidagi Majnunlik – kuyish, o'rtanish va iztirob chekish demakdir.

Ma'rifat:

*Dushanba kuni rozi-dilimni dedim oxir,
Ul ko'zlari nargiz, o'zi gul, qoshi kamona.*

Ma'rifat vodiysi – irfoniy bilimlar makoni, ammo bu makonning chek-u chegarasi yo'q. Alisher Navoiy kitobxonga yordam ma'nosida bu olamning "Dashti bepoyonlig'in" maxsus ta'kidlaydi. Bu darajaga erishgan solik olam rang-barangligini ko'rib, kuzata oladi. Shu go'zallikni ko'ra olganidan iftixor qiladi. Nasimiyning yor go'zalligi haqidagi e'tiroflarida ayni mana shu holat namoyon bo'ladi. Demak, solik yor timsolida ilohiy olamning ayrim (ko'z, qosh) alomatlarini his eta boshlaydi.

Alisher Navoiy qalamidagi "Ma'rifat vodiysining vasfi" mana bunday:

*Ma'rifat vodiysin ondin so'ngra bil,
 Dashti bopoyonlig'in nazzora qil.
 Kimki bu vodiyg'a bo'ldi muttasif,
 Topti anda hollarni muxtalif... [Navoiy 1996, 224]
 Bu mahalda gar gadodur, gar muluk,
 Har bir o'zga yo'l bila aylar suluk...
 Bo'ldi o'z irfoni har kimga sifat,
 Ko'p tafovut qildi paydo ma'rifat... [Navoiy 1996, 258].*

Bularning barchasini yanada aniqroq tasavvur etish uchun prof. N.Komilov izohlaridan ko'mak olamiz:

“Ma'rifat ilmi botiniy ilm deb ham yuritilgan. Chunki tasavvuf ahli dunyoviy va diniy ilmlarni birga qo'shib, «zohiriy ilmlar» deb ataganlar. Ularning uqtirishicha, zohiriy ilmlar bilan Xudoni bilish qiyin. Biroq, boshqa bir nuqtayi nazar ham bor: garchi zohiriy bilimlar Haq taolo asrorini anglashga yaroqsiz bo'lsa-da, lekin dunyoni bilish Ollohni bilishning birinchi bosqichi, ya'ni Ollohni bilish dunyoni bilishdan boshlanishi kerak, chunki dunyo – kasrat, ko'plik olami, Ollohning ijodi. Uning sifatleri, qudratini namoyon etib turadigan ko'zgu...” [Komilov 1996, 272, 36-37].

Demak, ma'rifat kamolot yo'lidagi bir bosqich sifatida kamolot sari intilayotgan solik uchun olamning turfaligini anglash imkonini beradi.

Nasimiyning navbatdagi baytiga “Istig'no” deb sarlavha qo'yildi. Demak, g'azaldagi lirik qahramon yo'lda davom etadi. U yangi vodiya qadam qo'yadi. U yor (olam) go'zalligini his etishda davom etadi. Uning yangi-yangi qirralarini mushohada qila boshlaydi. O'quvchi (tinglovchi) ga bu tuyg'ularni yetkazish maqsadida uning tasavvuridagi mavjud (sayyod, sayd) obrazlardan foydalanishga harakat qiladi.

Istig'no

*Seshanba kuni sayyod o'lib, sayrona chiqdim,
 Men sayd o'libon, qurbon o'lam pistadahona.*

Demak, u o'zini ovchi (sayyod) o'rnida ko'rar ekan kutilmaganda, o'zining ham ovlanganini, ya'ni bu go'zallik qarshisida lol-u hayron, qolaversa, taslim bo'lganini tan oladi. O'rni kelganda aytish lozimki, ov va ovchilik motivi mumtoz adabiyotimizda, ayniqsa, tasavvuf davri adabiyotida ancha faol qo'llangan.

Baytdagi “pistadahon” obrazi e'tiborga molik. “Dahon” (og'iz), shuningdek, lab timsollari qo'llanishiga ko'ra ko'plab ramziy ma'nolarni ifodalashi mumkin. U yorning tashqi go'zalligi, chiroyi va

latofatining o'ziga xos "o'lchov birliklari"dan biri bo'lib keladi. Og'iz va lab qanchalik kichik va yupqa bo'lsa, yorning go'zalligi shunchalik kuchli, baland hisoblanadi. Ayni paytda u "yor"ning, demakki, ilohiy-irfoniy e'tiborning ham ramzi bo'lib kelishi mumkin. Unda bu so'z Allohni, uning buyukligini anglatadi Hozirgi holatda ham shu ma'no ko'zda tutilgan.

Ayni vodiyning "Lison ut-tayr"dagi Istig'no vodiysining bayoni tasavvurlarni yanada oydinlashtiradi:

*– "Vodiy ondin so'ngra Istig'nodurur,
Onda teng a'lou gar adnodurur.
Har dam istig'no eli bo'lg'onda tez,
Solibon ofoq aro yuz rustaxez.
Yog'ib istig'no sahobidin yog'in,
Yuz tuman olamni suv eltur sog'in" [Navoiy 1996, 230].*

Ushbu tasvirlar fonida Nasimiy lirik qahramonining "ovga chiqib" o'zining ovlangani mana shu kuch-qudrat e'tirofi va e'tiqodining o'ziga xos ifodasi, "solikka bas dushvor" ekani oshkor bo'ladi.

Chorshaba kun "voqealari" solik – yo'lovchining yorni chamanzorda ko'rishi bilan bog'liq. Bu ilohiy sirlar mohiyatidan xabardorlikning yana bir o'ziga xos darajasidir. Bunda bulbul o'zini ko'rib fig'on-u nolalarga kirishganiday, bu go'zallik oldida oshiq ham o'zini yo'qotadi. Ayni holatda u o'zini ko'ra boshlaydi ham. Aslida bu ham o'zlikni tanishning yana bir bosqichidir. U bejiz "tavhid" deyilmaydi.

Tavhid

*Chorshanba kuni yor keza keldi chaman ichra,
Bulbul daxi ko'rdi yuzini, tushdi fig'ona.*

Chaman, bo'ston, guliston orif ko'ngil martabalaridan biri bo'lib, undagi ko'ngilning ochiqligi va samimiyatini anglatadi [Bertels 1965, 136].

*Vodiyi Tavhid ondin so'ngra bil,
Fard o'lub tajrid ondin so'ngra bil.*

"Tavhid" yagonalik, vahdat, "birlashish" degan lug'aviy ma'nolarga ega. Tasavvufda u "yaratganning yagonaligiga e'tiqod qilish" ma'nosini anglatadi.

"Tajrid"ning ma'nosi "boshqalardan uzoqlashish", "yakka-yu yolg'iz" bo'lishdan iborat [Фарҳанги забони тоҷики 1969, 359].

Bundagi asosiy mohiyat Xudoning yagonaligiga e'tiqod qilishdan iboratdir". Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat"da donishmand Sariy tilidan "ma'rifatning ibtidosi — yolg'iz Haq bilan bo'lish uchun nafsni poklashdir" degan hikmatni keltiradi [Navoiy 2001, 46].

*Chun bu vodiy sori sayring qo'ydi gom.
Fard-u yaktolig' sanga bo'ldi maqom...
Chun sening olingg'a tushti bo'yla pech,
Bilki ermish birdin o'zga barcha hech.
Bir bo'l-u, bir ko'r-u, bir de, bir tila,
Mayl qilma munda ikkilik bila.
Ikkilik bu yo'lda ahvollidurur,
Sirri vahdatdin mu'attalidurur» [Navoiy 1996, 233–234].*

Bundan kelib chiqadigan asosiy to'xtam shuki, "har bir inson Xudoni o'zidan izlasin. Uning qudrati va shavkatini o'zida ko'rsin. Mazkur aqida «Kimki o'zini tanisa – Rabbini taniydi» degan hadis mazmunidan kelib chiqadi. Barcha hikmatlar, hodisot va mo'jizalar inson xilqatida joylashgan. Zero, Oллоh taoloning so'zi bor: "Men yashirin xazina edim va sizni sevib qoldim, toki Meni bilib olinglar va jinlar, odamlarni yaratdim, toki Meni bilinglar". Inson maxluqotning, olamlarning gultoji, Olohning yerdagi xalifasi ekan, demak, unda Oллоh sifatlari bo'lishi mantiqiy hol. Bundan tashqari, "yashirin xazina" bo'lgan Oллоh taolo ilm-u hikmatning bir qismini inson qalbiga joylagan. Ya'ni inson "yashirin xazina"ni saqlovchi xazinadordir. Shu bois inson ko'ngli "irfon maxzani" [Komilov, 41]. Mana shu xazina esa uni yana oldinga chorlab turadi.

Hayrat

Panjshanba solikning o'z holatini anglashdagi yangi bosqich. Bu bosqichda solik – oshiq Alisher Navoiy tavsifidagi tuyg'ular ichida yashay boshlaydi:

*Hayrat aylar tilni gung-u lol ham,
Aql zoyil, hushni pomol ham.
Kecha-yu kunduzga boqsa har necha,
Onglamas kunduzmudur yoxud kecha [Navoiy 1996, 237].*

Xuddi shuning uchun ham Yorga murojaatdagi iltimos, o'tinch ohanglari bejiz emas:

*Panjshanba kuni yora dedim, pandim eshitgil,
Fosh etma bu rozi dilimi yaxshi-yomona.*

Hol va holatning sharhi ham "Lison ut-tayr"da juda yorqin

tarzda berilgan:

*Harne kasb aylab edi tavhid aro,
Vodiyi tafrid ila tajrid aro.
Barchasi ondin bo'lur mahv-u adam,
Yo'qki hosil qilg'olikim o'zi ham.
So'rsalarkim bormusen yo yo'qmusen,
Hech qaysi yo ikkisi-o'qmusen ... [Navoiy 1996, 238].*

Shunday tavsiflardan keyin anglash mumkinki, Nasimiyning lirik qahramoni bejiz iltimos qilmagan.

Hafta tugamoqda. Demak, yo'l ham oxirlamoqda. Manzil va maqsad ham shunga mos va munosib.

Faqr-u Fano

Odina kuni ko'rdi jamolini Nasimiy,
Ichdi labi la'lin shakarini ul qona-qona.

Jamol "ma'shuqa husnining zohir bo'lishi", boshqacharoq aytganda, sodiq oshiq uchun ilohiy sirlarning ochila borish darajalaridan biridir. Bunda oshiq mushohadalarining tiniqlashib borishi ham ko'zda tutiladi. Buni anglash uchun yana "Lison ut-tayr"ga murojaat etamiz:

*"Mundin o'tsa o'trug'a kelmas yano,
Yo'l aro juz vodiyi Faqr-u Fano.
Yo'q bu vodiy ichra juz xomushluq,
Gung-u kar bo'lmog'lig'-u behushluq.
Chun talotum ko'rguzub bahri amiq,
Yuz tuman olam bo'lub onda g'ariq ... [Navoiy 1996, 252].*

*Foniyi mutlaqdurur gar xud baqo,
Istasang qilmoq kerak o'zni fano" [Navoiy 1996, 252].*

Nasimiyning birgina g'azali bilan tanishib turib, ularda bir insonning hayot (irfoniy) yo'li tasvirini kuzatish mumkin. Unda o'sha insonning ilk qadamlaridan boshlab barcha hayotiy hodisalar alohida-alohida lavhalar sifatida tasvir etilgan. Nasimiy tasvirlagan inson odamning olam oldidagi tasavvur va tushunchalaridagi rang-baranglik, hayrat va zavqni oddiy va sodda hayotiy lavhalarda ko'rsatib berishi bilan e'tiborga molik. Shunga qaramay, Nasimiyning g'azalini o'qish bilanoq bu go'zalliklarni birdaniga ko'rish, ilg'ab olish qiyin, balki mumkin ham emas. Zero, ularning yuzida ma'no kelinchagining irfoniy pardalari "tortug'liq" turibdi. Mana shu pardalarni ochishda esa Amir Alisher Navoiyning nozik va nodir

hamda serma'no va qodir kuzatishlari, tasvir va xulosalari beqiyos ochqich vazifasini ado etmaganida biz, XXI asr kishilari shunchalik buyuk hayrat, takrorlanmas iste'dod va teran tafakkur mevalaridan bebahra qolgan bo'lar edik.

Hali Nasimiy g'azalining o'ziniyoq boshqacharoq yondashuv va andozalar bilan talqin va tahlil etish imkonlari turibdi. Qolaversa, uni irfoniy tadqiq etishning yanada rang-barang shakl va usullarini ham inkor etish mumkin emas. Bu borada Alisher Navoiy ayt-gandaridek:

*Bu yeti vodiy dog'i ijmol erur,
Lek tafsilida ko'p ishqol erur.*

Albatta, bular dastlabki kuzatishlar, xolos. Bu borada hali yanada jiddiyroq va batafsilroq tadqiqotlarning yuzaga kelishi tabiiy. Zero:

*Lek manzildin xabar bermas birav,
Kim bu yo'ldin yonmadi bir rohrav.*

Shunday ekan, matn va uning talqini ham rang-barang bo'lishi tabiiy.

Xulosa

Alisher Navoiy asarlarining marifiy ahamiyati o'z-o'zicha ham yuksak va bepoyon. Shunga qaramay, mutafakkir adib asarlarining boshqa mumtoz asarlar mazmuni va mohiyatini idrok etishdagi o'zni va ahamiyati ham naqadar yuksak ekani birgina misoldan ko'rinib turibdi. Bu ulkan dengizdan birgina qatra, xolos. Dengiz esa butun navoiyshunoslarni o'ziga chorlab turibdi.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 1996. *МАТ. Йигирма томлик. 16 т. Лисон ут-тайр.* Изоҳлар билан нашрга тайёрловчи Ш. Эшонхўжаев. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1990. *МАТ. Йигирма томлик. 6 т. Хазойин ул-маоний. Фавойид ул-кибар.* Илмий-танқидий текст асосида нашрга тайёрловчи Ҳ.Сулаймонов. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 2001. *МАТ. Йигирма томлик. 17 т. Насойим ул-муҳаббат.* Нашрга тайёрловчилар С. Ғаниева, М.Мирза-аҳмедова. Тошкент: Фан.
- Бертельс Е.Э. 1965. Избранные труды. *Суфизм и суфийская литература.* Москва: Наука, ГРВЛ.
- Комилов, Н. 1996. *Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи.* Биринчи китоб. Тошкент: Ёзувчи.
- Комилов Н. 1999. *Тасаввуф. Тавҳид асрори.* Иккинчи китоб. Тошкент:

Ёзувчи.

İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 336 səh.

Имодиддин Насимий. 2019. *Жононни севарман* (Озарбайжон тилидан Тоҳир Қахқор таржимаси). Тошкент: Билим ва интеллектуал салоҳият.

Осман Нури Топбаш. 2015. *В испытании мусульманитна самим собой. Тасаввуф*. Перевод с турецкого Наталья Наджиоглу. Стамбул,

Саид Жаъфар Сажжодий. 1303. *Фарҳанг-э истилоҳоту таъбироти ирфони*. Техрон.

Фарҳанги забони тожики. 1969. Жилди 1. Москва, Энциклопедия.

Фарҳанги забони тожики. 1969. Жилди 2. Москва, Энциклопедия.

Юсуф Хос Ҳожиб. 1972. *Кутадғу билиг*. Транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф. Нашрга тайёрловчи Қ. Каримов. Тошкент: Фан.

The Ideological Commonality of Nasimi and Navoi's Poetry

Bokijon Tukhliev¹

Abstract

The Turkic world and its culture have been shaped over the course of centuries. In the formation of this cultural heritage, Nasimi and Navoi occupy a particularly significant position. Notably, the works of both poets not only made a worthy contribution to Turkic spiritual culture but also share certain common ideological features. This article focuses on these shared aspects. In addition, the seven valleys depicted in the epic *Lison ut-Tayr* and their ideological and artistic characteristics are analyzed. The commonality of ideas is examined on the basis of the works of both authors. Drawing on interpretations of the number seven in Eastern literary tradition, the conceptual content of the seven valleys is substantiated.

Key words: *Turkish literature, poetry, mysticism, magaamat, stage.*

References

Alisher Navoiy. 1996. *MAT*. Yigirma tomlik. 16 t. *Lison ut-tayr*. Izohlar

¹ *Bokijon Tukhliev* – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of "Literary Theory" of the Alisher Navoi Institute of the Uzbek Language, Literature and Folklore of the Uzbek Academy of Sciences.

E-mail: bokijontukhliev@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0003-2240-6856

For citation: Tukhliev, B. 2025. "The Ideological Commonality of Nasimi and Navoi's Poetry". *Golden Scripts* 1: 72 – 84.

- bilan nashrga tayyorlovchi Sh.Eshonxo'jaev. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1990. MAT. Yigirma tomlik. 6 t. *Xazoyin ul-maoniy. Favoyid ul-kibar*. Ilmiy-tanqidiy tekst asosida nashrga tayyorlovchi H.Sulaymonov. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 2001. MAT. Yigirma tomlik. 17 t. *Nasoyim ul-muhabbat*. Nashrga tayyorlovchilar S. G'anieva, M.Mirzaahmedova. Toshkent: Fan.
- Bertels, Ye.E. 1965. Izbrannyye trudy. *Sufizm i sufiyiskaya literatura*. Moskva: Nauka, GRVL.
- Komilov, N. 1996. *Tasavvufyoki komil inson axloqi*. Birinchi kitob. Toshkent: Yozuvchi.
- Komilov N. 1999. *Tasavvuf. Tavhid asrori*. Ikkinchi kitob. Toshkent: Yozuvchi.
- Imadoddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 336 səh.
- Imodiddin Nasimiy. 2019. *Jononnni sevarman* (Ozarbayjon tilidan Tohir Qahhor tarjiması). Toshkent: Bilim va intellektual salohiyat.
- Osman Nuri Topbash. 2015. *V ispytanii musulmanitna samim soboy. Tasavvuf*. Perevod s tureskogo Natalya Nadjioğlu. Stambul,
- Said Ja'far Sajjodiy. 1303. *Farhang-e istilohotu ta'biroti irfoni*. Tehron.
- Farhangi zaboni tojiki*. 1969. Jildi 1. Moskva, Ensiklopediya.
- Farhangi zaboni tojiki*. 1969. Jildi 2. Moskva, Ensiklopediya.
- Yusuf Xos Hojib. 1972. *Qutadg'u bilig*. Transkripsiya va hozirgi o'zbek tiliga tavsif. Nashrga tayyorlovchi Q.Karimov. Toshkent: Fan.